

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Шакун В. І. – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, голова Координаційного бюро з проблем кримінології НАПрН України

НЕПОТИЗМ ЯК УКРАЇНЬСЬКА РЕАЛЬНІСТЬ

Період незалежності України можна визначити як час суттєвих суспільних змін, що зумовили формування нового соціально-економічного і політичного устрою. З огляду на це, у соціальній структурі суспільства виникли нові соціальні верстви: великі власники, акціонери, рантьє, банківські та біржові працівники, фермери, безземельні селяни та безробітні, трудові мігранти та ін. Значних масштабів набуло таке не типове для України явище, як тотальна бідність. Відбулося різке розмежування населення за політичними, ідеологічними, світоглядними, регіональними, мовними ознаками, що під впливом зовнішніх чинників переросло в довготривалий збройний конфлікт на Сході України та спричинило анексію АР Крим.

Через відсутність реальної продуктивної та спільної ідеї суспільство перебуває в стані невизначеності, що призводить до його поступової організаційної, інтелектуальної та моральної деградації. Це спричинено також наявністю біженців і внутрішньо переміщених осіб, які втратили житло, землю та майно, потерпають від несправедливості й нерівності, пов'язаної з вимушеним переселенням. Економічна, соціальна, політична й етнокультурна несправедливість визначає цивілізаційні орієнтації населення. Зрештою, несправедливість постає безпосереднім фактором криміналізації суспільства, особливо корупції, оскільки провокує втручання осіб зі значними статками в політику та державне управління. Одним з таких криміногенних факторів можна вважати непотизм, що став визначальною рисою реалій української сучасності.

Непотизм (лат. *nepos, tis* – онук, племінник; англ. *nepotism*; нім. *nepotismus*) – службове заступництво щодо родичів та близьких незалежно від їх здібностей, професіоналізму й заслуг, тобто кумівство, протекціонізм. Цей публіцистичний термін набув поширення в XV–XVI ст., однак нині його вживають досить рідко. На сьогодні його використовують для позначення

службового фаворитизму, несправедливості та привілеїв для родичів і друзів, які надають незалежно від професійних якостей і користі для справи переважно в тих сферах, де родинні зв'язки та симпатії недоречні (наприклад, під час прийому на роботу до державних установ).

Непотизм як явище, яке полягає в здатності правлячої еліти контролювати суспільне життя через родинно-сімейні зв'язки, формувалося паралельно з людською цивілізацією. Непотизм є корисним для представників цих еліт, але шкідливим для суспільства, оскільки більшість непотів (як засвідчує історія) самі були бездарними працівниками та сприяли формуванню аналогічного оточення, перешкоджаючи становленню талановитих особистостей, що призводило до руйнування їхньої кар'єри, а також шкодило державі, суспільству. Однак існували й поодинокі винятки. Зокрема, Петро I нерідко призначав на важливі державні посади талановитих людей із кола своїх бойових товаришів, друзів, які принесли користь своїй країні [1].

Нині в Україні непотизм набув характеру стихійного лиха. Це явище стало надмірно поширеним в органах державної влади й управління, бізнес-структурах, фінансовій сфері. Найчастіше негод прагне максимально швидко забезпечити власний матеріальний добробут і створити резервний капітал, розміщуючи його за межами країни, задля чого нерідко порушує закон. Якщо раніше для людей, які претендували на посади чиновників, улаштовували екзамени та перевірки, то нині такі заходи нерідко стають способом збору грошей із претендентів на посаду.

Звичним явищем стало обрання дітей високопосадовців у Верховній Раді України народними депутатами, призначення на важливі державні посади родичів, кумів, друзів, бізнес-партнерів та ін. Чиновники цинічно ігнорують законодавчі заборони, якими передбачено, що близькі родичі не можуть працювати на підлеглих посадах в органах влади і управління. Створюючи «закриті» для сторонніх осіб зони, де зосереджено мільярдні статки, негоди тривалий час можуть залишатися безкарними та грабувати народ. Протистояння таких осіб перетворюється на війну кланів, що можна спостерігати на прикладі справи нещодавно відстороненого голови Державної фіскальної служби України Р. Насірова. Саме непотизм, передбачаючи створення корупційних кланів, сприяє вчиненню корупційних злочинів. Чимало шкоди народу й

державі завдали так звані львівський, дніпропетровський, донецький олігархічні клани.

Існування олігархів – це політичне питання, яке слід вирішувати політичним шляхом. Одним з елементів боротьби з олігархічним впливом на владу є змінення виборчого законодавства, адже протеже олігархів проходять саме за мажоритарними виборчими округами. Якщо партійні списки українська громада певним чином може контролювати, то мажоритарні кандидати підлягають значно меншому контролю. Але хіба олігархічна влада здатна подолати олігархів? На жаль, кожен високопосадовець в Україні, який заявляв про боротьбу з олігархами, зрештою домовлявся з ними [2]. Нещодавно Європейський суд аудиторів визнав Україну найбільш корумпованою країною Європи. «Олігархічні клани продовжують чинити домінуючий вплив на економіку, політику і засоби масової інформації України», – зазначено у звіті цієї інституції, опублікованому 7 грудня 2016 р. [3].

В економічній сфері кумівство, клановість руйнує принципи, правила ринкової економіки, унаслідок чого взаємодія відбувається між впливовими людьми з різних організацій (установ), які поєднані бізнесовою інформацією та соціальними зв'язками. З метою законодавчого забезпечення власної економічної вигоди за будь-яких умов бізнесмени встановлюють кумівські зв'язки з парламентарями й урядовцями. У результаті посадовці можуть надавати чи лобіювати надання певним підприємствам своїх друзів або родичів більш сприятливих умов господарювання та різних вигод. Таким чином, відбувається нівелювання конкуренції як передумови економічної свободи. Самостійно обираючи в такий спосіб переможців і переможених, чиновники руйнують вільний ринок, створюють державу корпоративного, а не загального добробуту, залучаючи політиків і бізнесменів до корупції та «відкатів» [4].

Становлення неpotів починається з дитинства. Їм надано можливість навчатися в спеціальних навчальних закладах (наприклад Кловський ліцей), за кордоном, а також вступати до вишів в Україні за підробленими результатами зовнішнього незалежного оцінювання. Таку можливість часто отримують молоді люди з багатих сімей [5]. Однак навчатись у виші, навіть за підробленими результатами, вважають за потрібне не всі.

За підрахунками фахівців з питань освіти, кожен десятий український народний обранець має фальшивий диплом [6].

Непотизм є досить поширеним явищем і в науці, де непот, усвідомлюючи свій непрофесіоналізм, прагне видалити зі свого оточення (найчастіше з навчального закладу, науково-дослідної установи) справжніх вчених. За відсутності таких осіб він сам стає «фахівцем», оточує себе такими самими непотами, які вважають свою посаду засобом неправомірного збагачення. Часто непот прагне увійти до складу спеціалізованих вчених рад, очолити їх та брати хабарі за захист неякісних дисертацій. Нерідко він сам або разом зі своєю командою є автором цих дисертацій, які пишуть або перекладають з інших мов за винагороду на замовлення майбутніх «науковців». Непотизм у науці виявити нескладно. Сучасні вчені-непоти не намагаються приховати свою некомпетентність. До того ж, у сфері науки вони чисельно переважають, є доволі організованими, часто за посередництва мережі Інтернет, де діють під прикриттям «спільних» інтересів, позбавлених наукового змісту. Причиною такого ганебного явища, як непотизм, є недовіра до закону. Наживаючись на захисті неякісних дисертацій, перешкоджаючи розвитку науки, вимагаючи винагороду за надання можливості захистити якісну дисертацію, вони усвідомлюють, що в умовах безкарності закону уникнуть покарання.

Певною мірою науковці залежать від ситуації в державі. Зарплати співробітників науково-дослідних інститутів НАН України близькі до мінімального рівня. Не набагато більші й зарплати професорів (ідеться не про тих професорів, які водночас є чиновниками, депутатами, бізнесменами, олігархами). Професори вишів, працівники науково-дослідних установ повинні видавати книги, наукові статті власним коштом, причому бажано публікуватися не будь-де, а в журналах, зареєстрованих у міжнародних наукометричних базах, публікація статті в яких коштує від 1000 доларів США. До того ж, бути професором у виші нині зовсім не престижно, оскільки їх більше не поважають, на що існують вагомі причини. Цілком закономірним є суспільне переконання, що докторський диплом, як і будь-який інший, сьогодні можна купити або отримати в інший протиправний спосіб [7].

Отже, однією з форм корупції слід вважати непотизм, який разом із протекціонізмом, фаворитизмом, клановістю, лобізмом називають «м'якою корупцією». Корупція ставить під

загрозу власне факт існування держави, постає основною перешкодою для підвищення рівня життя населення, розвитку економіки, становлення громадянського суспільства. Підсумовуючи викладене, вважаємо за необхідне більш поглиблено досліджувати проблему непомитизму та його вплив на формування корупційних відносин в Україні.

Список використаних джерел

1. Дашков Г. В. Криминологические вопросы совершенствования координационной деятельности правоохранительных органов Российской Федерации / Г. В. Дашков // Государство и право. – 2016. № 10. – С. 48–56.
2. Дацюк С. Олігархи – не зло і не добро, вони – проблема України // [Електронний ресурс] / С. Дацюк. – Режим доступу: http://ipress.ua/mainmedia/oligarhy_ne_zlo_i_ne_dobro_vonyu_problema_ukrainy_filosof_89641.html. Назва з екрана.
3. Аудит ЄС: Україна – найбільш корумпована країна Європи // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/12/7/7129082/>. – Назва з екрана.
4. Дорош Л. Непотизм як політико-правова проблема українського державотворення / Л. Дорош, О. Івасечко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/29695/1/004_013_020.pdf. Назва з екрана.
5. Дети чиновников и нардепов поступали в вузы по поддельным результатам ВНО – ГПУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.obozrevatel.com/crime/74089-deti-chinovnikov-i-nardepov-postupali-v-vuzyi-po-poddelnyim-rezultatam-vno-gpu.htm>. – Загл. с екрана.
6. «Слуги народу» без освіти: стало відомо, хто з народних обранців має фальшивий диплом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://patrioty.org.ua/politic/sluhy-narodu-bez-osvity-stalo-vidomo-khto-z-narodnykh-obrantsiv-maie-falshyvyi-dyplom-video-162238.html>. – Назва з екрана.
7. Афанасьева В. Пять причин, по которым не следует становиться профессором [Електронний ресурс] / В. Афанасьева. – Режим доступу: <http://www.vzsar.ru/blogs/3174>. – Загл. с екрана.